

Мірошник

Олекса Стороженко

У Вербівських хуторах був у мене кум Сидір Кравченко. Хуторяни мірошником його прозвали, бо збудував він собі вітрячок та так його гарно налагодив, що який би тихий вітерець не віяв, усі вітряки стоять, а його вітрячок крутиться. Знатний був чолов'яга той Сидір – правдива душа, навіки чесна і богобоязна. Частенько мені доводилось бачитись з ним, бо тоді ходив я ще на охоту качок стрілять; деколи підеш понад плесами, то й незчуєшся, як і за Варварівкою опинишся, біля Сидорової хати; от було зайдеш до його та й переночуєш у вітрячку. Раз по весні налетіло до нас на Тернівку гагар; от я узяв рушницю та й пішов, чи не вистрелю якої. Очерети ще не дуже піднялись, так ніяк не підкрадешся: птиця, бач, дуже сторожка; тільки зблизишся – зараз здійсмається і переліта на другі плеса. Вже надвечір, як посутеніло, проминувши кумів хутір, підкрався і вистрелив-таки одну. Підходжу до вітрячка, бачу – світиться у віконце, прорізане у дверях – так собі, невеличке, голова тільки й пролізе – та й думаю собі: усуну я у те віконце гагару, за що вона здасться кумові? Зійшов тихенько по східцях та й сунув у віконце; а кум побачив, як скрикне: "Свят, свят!" та ну хреститься. Дивлюсь у щілину, а він аж зблід, аж борошном його посипало; я тоді як засміюсь...

– Не лякайся, – кажу, – Сидоре, це я!

Відчинив двері, увійшов, а він дрижить та все знай хрестить мене, думає: чи не чортяка це у моєму образі прийшов до його.

– Не бійся, – кажу, – я сам тебе перехресчу! – та й перехрестив.

– Се ти, Грицьку? – пита.

– Та я ж, – кажу.

– Ну, та й здорово ж ти мене налякав, – каже, – як побачив я твою бісовську гагару, то вона мені здалась страшніш од самісінького чорта.

– Як-таки, – кажу, – злякалась птиці. Се від того, що у тебе казна-що на думці; ми не святі, щоб до нас чорти ходили.

– Е, – каже, – коли ж, бач, я ляканий: мені вже два рази привиджувалась якась мара.

– Чи не така, як і ця?

– Коли б така, а то превелике мені лихо напрогодила!

– Як же вона тобі привиджувалась? – питаю.

– От слухай, – каже, – та й міркуй собі, коли розчовпеш, що воно за мара така. Ти ж знав старшого мого сина, Івана?

– Як не знать, – кажу, – йому ще "Батьків син" прізвище приложили.

– А знаєш, з чого йому таке прізвище приложили? – пита.

– Не знаю.

– Так слухай. Як я одружився, на перший рік послав нам Бог сина, оцього Івана. Уродився він дуже слабкий; думали, що зараз і вмере: уночі й охрестили. І розказать не

можна, яка нам морока була з тією дитиною: цілісінький день і цілісіньку ніч кричить, неначе з нього чорти лика деруть. Бідна моя жінка за ним і сама трохи ніг не відкинула, а воно, сердешне, висохло і викоренилось – одні тільки хрящі zostались. Через два роки послав нам Бог другого сина. От матері вже не до хорого; та по правді кажучи, і обридло воно таки нам: чи мало прийняли ми гріха, благаючи Господа, щоб він прийняв його до себе. Було жінка возиться з меншеньким, а сього, слабого, положить на піл, то воно кричить, поки не посиніє і не простягнеться, як неживе. Було вернусь я з вітряка і стану гримать на жінку, то вона обіллється сльозами та й одказує:

– Що ж мені з ним робить? Воно і само вмере, і мене з дитиною за собою потягне!

Дуже мені стало жаль хлопчика. Було візьму його на руки, от воно і замовкне; от я і ношуся з ним: піду молоть, то й його з собою беру. Пестую його, годую кашкою; стало воно потрошку та потрошку одужувать, піднялось на ноги і забелькотіло: "Тату, Бозя". Через два роки виходилось, і такий з нього гарний хлопець став, що кому не скажеш, що це той плакса, що хирів, то й віри не йме. А до мене так привикло, що й матері не знало; було жінка стане надівать йому сороченьку, то воно од неї і рученятами, і ноженятами.

– Іди собі геть! – заголосить. – Нехай мене тато одягає.

То було я його і обуваю, і одягаю. Деколи восени або зимою поїду у поле та його не візьму, то такий галас підійме, за возом женеться та просить, щоб і його з собою узяв. Було і змерзне, і виголодається, а мовчить, терпить, аби тільки з батьком бути. Як вже підріс трошки, то було, Бог його зна, від чого, думку мою відгадував: інколи як уночі мелеш, вигорить у каганці світло або не стане в гамані тютюну, то він прокинеться, принесе мені та й каже:

– Спочиньте, тату, а я за вас догляжу!

То я й засну, а він пореється біля млина – і засипа, і одсипа, неначе мірошник. Так від того, що він мені так догоджав і я кохався в йому, хуторяни і приложили йому прізвище: "Батьків син". Виріс мій Іван, такий став з нього бравий парубок, що кращого не було у всій околиці: головою вищий од мене, а вже що за добра та щира душа, то не знаю, чи наградив кого Господь такою дитиною. Вже став я шукать йому подружжя, так на яку дівчину не гляну, усе здається мені – не до пари. Коли раз заїздить до мене десятник та й каже:

– Голова казав, щоб ви навідались до його у Вербки, щось має вам казати.

На другий день раненько пішов я у Вербки. Уходжу у волосне правленіє, дивлюсь – повнісінька хата народу, голова з писарем сидять за столом і розгляднують якісь бумаги. Підійшов я до столу і кажу:

– Здорові були! А чого вам треба?

– Некрутський набір, Сидоре, – одказав голова, – твій Іван на черзі. – Неначе гострим ножом мене в серце штрикнуло, неначе поміст підо мною ходором заходив; ледве встояв на ногах.

– Що, – каже голова, – жаль батьківського сина, аж з виду змінився?

– Ні, – кажу, – поспішав до вас, так трохи втомився.

Сам не знаю, що й кажу; сів на лавці та й попросив напиться. Принесли кухлик, ледве проковтнув, – так мені горло здавило. Оддыхав трохи та й пішов додому. Іду, нічого не бачу й не чую, неначе неживий; вийшов у степ, ударивсь об землю і облився сльозами, гіркими сльозами... Наплакавшись уволу, умивсь біля плеса, щоб не пізнали, що плакав, та й пішов додому. Не доходячи верстви зо дві до моєї хати, дивлюсь – іде Іван мені назустріч. Куди б я пішов, то вже як вертаюсь, він вийде до мене назустріч. Тільки його побачив, знов мене вхопило за серце: "Хто мене тепереньки, – думаю собі, – буде стрічати? Хто доглядить і втішить на старості?..." Глянув він на мене та й пита:

– Чого це, тату, ви так з виду змінились? Може, не здужаєте?...

– Некрутський набір, сину, – кажу, – завтра підемо у... – не стало й мови, так я тільки махнув рукою у ту сторону, де Вербки.

– Чого ж ви зажурились, тату, – каже, – хіба не знали, що я на черзі?

– Не знав, – кажу, – і в голову собі сього не клав!

Став він мене втішати, заспокоювати:

– Не журіться, тату, – каже, – некрутства, як смерті, не минуть; послужу, – каже, – коли Господь допоможе, Богу і государеві, прийду до вас у одпуск, оженюсь та й вас візьму до себе!

Заголосила й жінка, як довідалась про наше горе; та вже, як вона не вбивалась, а я добре бачив, що не так їй жаль сина, як мене. На другий день повів я Івана у Вербки; зміряли його, огледіли та, забивши у колодки, і погнали у Катеринослав. І я з ним пішов. На моїх очах у некрутському присутствії виголили йому лоб, одягли москалем, а там знов погнали, не знаю вже куди. Як стали прощатись, то якби нас не розняли, то, здається, так би обох і в домовину положили. Не знаю вже, як би я і додому вернувся, коли б не наші хуторяни, вертаючись з Катеринослава, не довели мене і не догляділи у дорозі.

Як несамовитий став: сяду, то вже не встану, поки не зведуть; хоч три дні не їстиму, а вже не попрошу, поки не нагодують, як маленьку дитину. Було жінка й діти, дивлячись на мене, плачуть, а я й не чую того хлипання і не бачу, як вони за мною убиваються. Возили мене до знахурок, і піп уговорював, і молитви читав – так нічогосінько не вдіяли.

Коли на восьмий місяць привезла жінка з Павлограду од Івана письмо. Пішли до батюшки, от він нам і прочитав. Пише Іван, і пише власною рукою, бо вже й письменний став, що він, хвалити Господа, живий і здоровий, що й начальство його любить, а служить він у кінній артилерії аж у Верходніпровському. Як прочитали мені те письмо, то неначе світ я побачив. Було як гірко мені стане, то я піду до Майбороди або в Варварівку до писаря, то вони мені по десять разів те письмо читають; вже і напам'ять його вивчив, неначе й сам письменний: на яке слово не гляну у тому письмі, то й знаю, що воно таке. Було молюся уранці і ввечері, то з молитвами і письмо прохарамаркаю... Полегшало мені трохи, однак усе-таки нуджуся світом, ніяк не заспокоюсь. От люди і стали мені совітувати:

– Ти б, Сидоре, навідався до сина, проходився б, то, може б, і одужав.

Як я це почув, то неначе мені очі розв'язали: зараз-таки і зібравсь, взяв з собою грошенят та й помандрував у Верховніпровське. На сьомий день і там став. Розпитав, де москалі квартирують; от мене і привели на ротний двір. Дивлюсь – біля воріт стоїть москаль.

– Чи тутечки, – питаю, – Іван Кравченко?

– Батьків син? – одказує москаль.

– Глянь, – кажу, – і у вас він так прозивається?

– Так, – каже, – він себе записав у списках. А нащо вам його?

– Він, – кажу, – батьків син, а я синів батько, так от нащо!.. Будьте ласкаві, скажіть, де він?

– У нашій роті служить, – каже, – тільки теперечки його нема на ротному дворі – пішов на муштру.

– Де ж та муштра у вас? – питаю.

– На вигоні, – каже, – от як підеш сією вуличкою, то сам побачиш, де вони марширують.

Пішов я вуличкою, іду, неначе хто у спину мене штовха, а серце токотить, як з грудей не вискочить. Тільки виткнувсь із-за вугла, аж бачу – дибають москалі рядками. Зблизивсь, дивлюсь – як не повилазять, так ніяк не пізнаю, де мій Іван: усі москалі як один, і дибають, і стоять. Дойшов до командира, роздививсь – аж третій москаль скраю мій Іван. Як скрикнув: "Іване", а він до мене: "Батьку!" Оком не змигнуть, як ми вже один одного до серця тулили і чоломкались: здалось мені, неначе я на небі опинився!.. Коли чую – командир репетує:

– Смирно!.. як ти осміливсь, сякий-такий, з хронту виходить?... Палок!

Іван одчахнувшись од мене, стоїть наввипинки перед командиром і на батька не дивиться...

– Не во гнів вам, ваше благородіє, – кажу, – я його батько, щоб ви знали... Побачивши батька, вийдеш з самого раю, не то з вашого хронту!

– У хронті, – одказує командир, – нема ні батька, ні матері. Він добрий син, а несправний салдат, а несправних б'ють...

– Не хваліть, – кажу, – і не бийте; а коли вже вам схотілось вибити, то вибийте мене: вам за це ще подякую, Богу за вас помолюсь!

– Я, – каже, – не маю права тебе бити, не маю права і його простити!

Поки ми отак розмовляли, і паліччя нанесли; зняли з сердешного Івана мундир, вхопили два москалі за руки, розіп'яли і почали дубасити. Я плачу, кривавими сльозами вмиваюсь, до ніг кланяюсь командирові, землю їм та прошу, а сина б'ють... Однак, як не били, а голосу він не подав, щоб ще гірш не завдати батькові жалю. Як скінчилась муштра, командир підізвав до себе Івана і на мене кивнув. Підійшов Іван і я; а командир і пита мене:

– Чи довго, старий, прогостюєш у нас?

– Як так, – кажу, – будуть обиджати мого сина, то я не хочу не то у вас гостювати і по світу ходити!

- Не сердься, старий, - каже, - за битого двох небитих дають та й не беруть! Я твоїм сином доволен: справний він по службі і поведенія хорошого.

- Ще ви, - кажу, - і в вічі його не бачили, як я вже знав, якого він поведенія!

- Ну, - каже, - нехай же він погуляє з тобою: увольняю його од усякої служби, нехай тільки ходить на вченіє раз у день.

Подякували командира та й пішли.

- Ну, та й сваркий же твій командир, - кажу, - і батькові не вважив.

- Ні, тату, - він у нас добрий; бачите, вибив і пожалував!.. Я б, - каже, - ще готов стільки прийняти за те, що позволив з вами побути.

Привів мене Іван до себе на квартиру. Повиймав з чамайданчика свої книжки, з Писанія мені прочитав; вже й малювать навчивсь: змалював на папері нашу хату, та так живо, тільки глянув, зараз і пізнав: так само і верби, і колодязь біля хати, і вітрячок. Цілий тиждень з ним бавився, знов мене втішав, як і до некрутства.

- Знайдіть мені, тату, - каже, - дівчину, я прийду до вас в одпуск, одружусь та й візьму вас до себе; а брати будуть доглядати матір, а я вас...

- А як, - кажу, - поженуть вас на війну?

- А що ж, - каже, - карай Боже сим, тоді візьмете мою жінку і поїдете собі додому.

За тиждень, що з сином прожив, зовсім одужав, де та у біса хороба поділась. Вернувся додому веселий, думаю собі: "Справді оженю Івана та й поїду до його жить; може, приведе мене Господь і унука отак виносить, як виносив собі сина". Щомісяця прислав мені Іван письма; та так гарно став писати, що раз, як показав голові, так він аж зацмокав.

- От якби такого, - каже, - нам писарчука добути!

Раз перед Великодніми святками прислав нам Іван письмо. Пише, що з турком війна, так і їх рота іде у Туреччину. Слухаючи ту звістку, не знав я, чи мені журиться, чи ні, бо Іван дуже зрадів, почувши про ту гаспидську війну... З Туреччини Іван прислав два тільки письма: перше з-під Шумни - дав звістку, що почепили йому кавалерію, а друге - з Волощини, що зроблено його унтером. Скоренько після сього письма почули і про замиреніє. "Ну, - думаю собі, - хвалити Господа, теперечки і син не забариться; вже й гарну дівчину у Павлограді для його намітив: міщаночка і хорошого роду". Кілька днів після того, як почули про те замиреніє, увечері сиджу собі у вітрячку, мелю та згадую про сина, коли так ненароком зирк - аж на сволоці над ступами щось сидить: не звір і не птиця, неначе купа, чорна, як сажа, і голова у його, і очі, сидить і пильно дивиться на мене, а далі чую й каже:

- Сидоре, сьогодні твій син Іван помер!

Як я це почув, то неначе у мене хто серце з грудей вирвав, задзвонило ув ушах, кругом мене усе покотилось; так я, як неживий, бебехнувся об поміст... Мабуть, довгенько і лежав, бо як опам'ятувався, то вже й каганець погас, і жито перемололося, що засипав. Засвітив світло, так мені сумно, гірко; помоливсь Богові та й став згадувати, як воно мені привиділось. Чи не приснилось, думаю, так ні - не спав. От я узяв ніж та й зарубив на стінці: третє жовтня.

- Ось подивися лишень, Грицьку, - каже, показуючи на стінку, - і теперечки ще видко.

Глянув я, аж справді: три дірочки, а зверху десять паличок, - цебто третє число і десятий місяць; так, бачите, зарублюють неписьменні люди.

- Так ото, - каже, - як зайнялось на світ, пішов я у Юр'ївку до батюшки, розказую йому і плачу; а він як почне мене лаять: "Як тобі, Сидоре, не гріх, - каже, - казна від чого вбиваться та прогнівлять Господа! це тобі приснилось або здалось!"

Так чого вже мені батюшка не казав, як і я себе не вспокоював, а все мені здавалось, що мого Івана нема вже на цім світі. На Івана пішов я до церкви, даю попові коповика, щоб одправив молебень та й кажу:

- Будьте ласкаві, батюшко, одправте панахиду по Івану.

А піп:

- Хіба він помер?

Так я схаменувсь та й кажу:

- Не я це вам казав, це, мабуть, казала моя душа!

Минулась весна, наступило й літо, а од мого Івана нема ніякої звістки. Та вже заїхав до мене знайомий і сказав, що та рота, де служить мій син, теперечки кватирує у Романковій. От я, не гаючись, і пішов у Романкову; думаю собі: "Треба довідаться, як нам молитися за здоров'є чи за упокой, і в який день поминать". Прийшов у Романкову, знайшов ротний двір; дивлюсь - багацько ходить москалів, а мого Івана нема. Стою собі біля воріт, боюся й питать; коли підійшов до мене один москаль та й пита:

- А чого тобі треба, чоловіче?

- А що, - кажу, - нема вже у вас Івана Кравченка, батькового сина?

- Нема, - каже, - помер.

- Коли ж він помер? - питаю, неначе і не жаль мені його.

- Піди, - каже, - у канцелярію, то там тобі скажуть.

Пішов я в канцелярію, дав писареві четвертака, от він пошукав у бумагах та й каже:

- Іван Кравченко, батьків син, помер 3 октября 1828 году.

Так оце раз. А вдруге так було. Годів з три після смерті Івана увосени іду я у вітрячок, а жінка заходжується хату мазать. Навернув я на вітер свій вітрячок, засипав жита та, запаливши люльку, і сиджу собі. Коли зирк вгору - аж сидить таке саме, як і тоді, і на тім же місці, на сволоці над ступами, і дивиться на мене. Так мене холодом і окотило, дарма, що вдень... Дивилось-дивилось та й каже:

- Сидоре, твоя жінка вмерла!

Схопився я, як скрикну:

- Щезни, не ходи до мене: цур тобі!

А воно:

- Ще раз, - каже, - до тебе прийду! - та й щезло.

Перехрестився я, стою як опарений, коли чую - щось тупотить; виглянув у віконце, дивлюсь, - біжить менша дочка.

- Ідіть швидше, тату, - каже, ледве переводячи дух, - глинище матір задавило.

Прибіг я до глинища – вже одкопали; дивлюсь – лежить моя жінка нежива.

Так отакі-то мені на віку притчі лучались, кажу ж тобі, що я вже ляканий! І що воно таке не розчовпе і сам німецький батько, не то ми з тобою, Грицьку.

– А втретє ще не бачив? – спитав я Сидора.

– Ні, – каже, – ще не бачив.

Годів через два після сього, як оце розказував мені кум, приїздить до нас варваровський прикажчик, побачив мене та й каже:

– Грицьку, наш мірошник дуба дав.

– Чи справді? – кажу. – Я ж його бачив на тім тижні, здоровий був.

– Е, на тім тижні, – каже, – а позавчора вмер, як кажуть, скоропостижно.

Почувши це, пішов я на кумів хутір; приходжу – вже й поховали. Став я розпитуватися, з чого й як він помер. От старший син Павло і розказав мені.

– Увечері, – каже, – тільки що світло засвітили, прийшов з вітрячка батько та й каже мені: "Запряжи кобилу, та швидше їдь до батюшки, нехай приїде з Святими Дарами".

– Нащо, тату? – спитав.

– Щоб мене запричастить, бо я сьогодні вму...

– Бог з вами, тату! – кажу. – Що це ви вигадуете?... Ви ж, хвалити Господа, здорові.

– Роби, – каже, – що тобі кажуть: як вму без покаянія, то на твоїй душі буде гріх.

Привіз попа. Увійшли у хату, дивлюсь – батько сидить на покутті, вже й сестри, що заміжем, поприходили. Глянув на його батюшка та й пита:

– Що це з тобою, Сидоре?

– Сьогодні вму, – каже, – висповідайте і запричастить...

– Бог з тобою, Сидоре! – каже піп. – Ти ж здоровий! Коли хочеш, щоб я тебе запричастив, говій; а так, – каже, – не можна, гріх!

– Як збрешу, батюшко, – одказує батько, – то буде мій гріх, а як я умру, то буде і мій, і ваш!

Звелів нам піп повиходить з хати, а як висповідав і запричастив, знов нас позвали. Сестри стали голосить, а я з братом дивимось на батька, якось не ймемо віри, щоб він вмер.

Одімкнув батько скриню, витяг капшук з грішми та й каже нам:

– Нехай хата достається меншому, тобі, – каже до мене, – двісті рублів на будову, а сестрам по п'ятдесят. Живіть, – каже, – як і жили, чесно, не забувайте батька й матері, то й ваші діти вас не забудуть!

Сів біля столу та й став згадувать про Івана.

– Сьогодні, – каже, – побачусь з ним!

Так розказує, неначе здоровий. Коли разом як зітхне та руку до серця притис і пильно на нас споглянув; далі зітхнув удруге та й схилювся на стіл; до його – неживий! Лікар казав, що у покійника була якась хвороба у серці.

Ну, як розказав мені Павло, так я зараз догадавсь, що це, мабуть, утретє до кума приходило. Дуже мені жаль кума: добра і чесна була людина; і теперечки, як ідеш

побіля Вербівських хуторів та глянеш на вітряки, то жаль так і вхопить за серце: всі крутяться, а кумів стоїть собі похилившись, – нема вже мірошника, царство йому небесне!